

NAROZENÍ PODLE POŘADÍ A BEZDĚTNOST V ČESKÉ REPUBLICCE

BIRTHS BY ORDER WITH A FOCUS ON CHILDLESSNESS IN THE CZECH REPUBLIC

Filip Hon

Abstract

This article deals with fertility research of women in the Czech Republic. It focuses mainly on children by the order of birth and especially the phenomenon of childlessness. The aim of this work is to contribute to the research of these characteristics. In contrast to most of the work that concerns the study of childlessness alone, there is also an effort to describe the development of the proportion of childless children along with the development of higher order fertility. The focus on both indicators at the same time will make it possible to better understand the changes in the reproductive behavior of the Czech Republic's population over the last thirty years.

Key words: Childlessness, fertility, birth order, postponement, recuperation

JEL Code: J11, J13

Úvod

Je velice důležité neznat pouze plodnost českých žen jako celek, ale zajímat se o její strukturu, protože plodnost každého pořadí dítěte vykazuje oproti ostatním pořadím velká specifika a je tedy důležité tento fakt neopomíjet.

Pro budoucí demografický vývoj je důležitá situace rodin s více, než dvěma dětmi. Jejich klesající podíl v populaci může znamenat v budoucnosti velký problém. Po změně politického zřízení začal růst podíl žen pouze s jedním dítětem a žen bezdětných (Sobotka a kol., 2008). Je tedy logicky potřeba mít v populaci i ženy, které jejich nedostatečnou plodnost alespoň částečně vykompenzují. Samozřejmě je pro budoucnost potřeba zkoumat i důvody proč žen s malým nebo žádným počtem dětí stále přibývá.

Článek má za cíl přispět k výzkumu plodnosti z tohoto hlediska. Nejprve je věnován prostor nedostatečně publikačně oceněnému rozčlenění žen podle počtu narozených dětí

z hlediska věku a rodinného stavu zároveň. Ve druhé části je provedena projekce budoucího vývoje za pomoci indexu rekuperace.

1 Ženy podle počtu narozených dětí z hlediska věku a rodinného stavu zároveň podle výsledků SLDB 1991 až 2011

Před uvedením samotné projekce je dobré seznámit se podrobněji s vývojem sledovaných charakteristik v minulosti. Analyzována je postupně změna situace za poslední tři sčítání lidu.

Tabulka 1 – Ženy podle věku, počtu narozených dětí a rodinného stavu v roce 1991 (v %)

Věk ženy	Počet narozených dětí									
	Svobodné ženy					Vdané ženy				
	0	1	2	3	4+	0	1	2	3	4+
15 - 19	99,1	0,8	0,1	0,0	-	50,3	47,0	2,6	0,1	0,0
20 - 24	93,0	6,0	0,8	0,2	0,0	22,4	52,7	23,1	1,6	0,2
25 - 29	81,5	14,8	2,5	0,8	0,4	7,4	30,7	52,9	7,8	1,1
30 - 34	73,7	20,4	3,8	1,3	0,9	3,3	15,6	62,1	16,1	3,0
35 - 39	72,4	21,3	3,8	1,2	1,2	2,6	12,7	60,4	19,9	4,4
40 - 44	73,2	20,5	3,6	1,4	1,3	2,7	13,7	58,0	20,5	5,0
45 - 49	77,4	17,5	2,9	0,8	1,4	3,6	16,8	55,0	19,2	5,5
50 - 54	79,6	14,7	3,2	0,9	1,7	4,5	18,5	51,6	19,0	6,5
55 - 59	81,6	13,0	2,9	1,0	1,5	5,5	19,4	48,4	19,2	7,5
60 - 64	82,3	12,0	3,2	1,0	1,5	7,2	20,0	44,4	19,2	9,3
65 - 69	82,6	12,3	2,8	1,1	1,3	9,1	19,3	41,1	19,3	11,1
70+	85,9	10,7	2,1	0,7	0,6	10,8	18,7	38,1	19,2	13,2
Celkem	93,3	5,3	0,9	0,3	0,2	6,8	21,2	50,5	16,2	5,1

Zdroj dat: SLDB 1991, vlastní výpočty a zpracování

Ve sledovaném roce nepřekvapí skutečnost, že reprodukce byla silně vázána na předchozí uskutečnění sňatku. V součtu je vidět, že méně než sedm procent svobodných žen v populaci mělo alespoň jedno dítě. V kombinaci se skutečností, že celoživotní bezdětnost byla obecně velmi nízká, je možné se dohadovat, že žen, které se ve svém životě nikdy nevdalo, bylo v populaci jen malé množství. I u svobodných žen je ovšem vidět mezi třicetiletými až padesátiletými tendence k větší plodnosti oproti starším ročníkům, i když se v tomto případě ženy často omezovaly pouze na jednoho potomka

U žen vdaných je situace zcela odlišná. Dokonce před dosažením dvaceti let věku lze konstatovat, že téměř polovina žen už zplodila dítě. Vzhledem k jejich věku by pro tento interval byla určitě zajímavá hodnota předmanželské koncepce. Ve starších věkových skupinách je bezdětnost na velmi nízké úrovni. Oproti evropským státům, které nebyly součástí východního bloku, nadále klesá i u kohort poválečných (Beaujouan a kol., 2015). Kromě toho

je vidět preferování rodinného modelu se dvěma dětmi, který například u žen narozených zhruba v druhé polovině padesátých let přesahuje šedesát procent.

Tabulka 2 – Ženy podle věku, počtu narozených dětí a rodinného stavu v roce 1991 (v %)

Věk ženy	Počet narozených dětí									
	Rozvedené ženy					Ovdovělé ženy				
	0	1	2	3	4+	0	1	2	3	4+
15 - 19	36,9	59,1	3,4	0,6	-	60,9	34,8	4,3	-	-
20 - 24	20,6	63,1	14,7	1,4	0,2	18,1	56,6	22,8	2,0	0,6
25 - 29	10,8	50,3	32,3	5,4	1,2	6,7	35,4	43,8	11,7	2,4
30 - 34	7,2	34,0	44,6	11,1	3,1	3,7	22,0	48,9	20,1	5,3
35 - 39	5,8	26,8	48,0	14,9	4,5	3,5	16,5	49,3	22,5	8,2
40 - 44	5,3	26,4	47,7	15,7	4,9	4,1	18,0	48,1	21,6	8,3
45 - 49	6,2	28,7	45,3	14,5	5,3	4,4	19,1	47,5	20,5	8,5
50 - 54	7,0	28,2	41,7	15,7	7,4	4,8	19,3	45,5	20,7	9,8
55 - 59	8,3	28,4	38,1	16,4	8,9	5,6	18,9	43,6	20,8	11,1
60 - 64	10,0	27,6	35,3	16,6	10,5	6,5	19,4	40,3	20,7	13,1
65 - 69	11,4	27,2	33,8	16,6	11,1	7,7	19,3	38,2	20,2	14,7
70+	16,0	29,8	30,9	13,8	9,5	10,2	22,2	35,5	18,0	14,0
Celkem	8,4	31,1	40,8	13,8	5,9	8,4	20,8	38,3	19,2	13,3

Zdroj dat: SLDB 1991, vlastní výpočty a zpracování

U rozvedených žen je bezdětnost o něco vyšší, než u žen vdaných, přesto však velmi nízká. Může to souviset se známým faktem, že dříve často následovala reprodukce brzy po uzavření sňatku a tedy dříve, než se mezi partnery objevily neshody vedoucí k rozvodu. O trochu větší bezdětnost je ve vyšších věkových skupinách, kde může být logicky způsobena kromě obecně vyšší bezdětností v těchto kohortách i v dřívější době problematictějším uzavřením dalšího sňatku po absolvování rozvodu v kombinaci s malou mimomanželskou plodností.

I hodnoty u ovdovělých žen potvrzují řadu již řečeného. Zajímavý je vývoj v prvních dvou nejnižších věkových intervalech, kde velký rozdíl v hodnotách pro nula až dvě děti ukazuje potřebnou dobu po uzavření sňatku k uskutečnění reprodukce. Méně, než pětina žen, kterým manžel zemřel nejpozději, když jim bylo 24 let, zůstávala bezdětná. Do třiceti let věku potom už byla bezdětnost téměř na tak nízké úrovni, jak bylo tenkrát obvyklé. První reprodukce tedy tenkrát ve většině případů probíhala před dovršením třiceti let ženy.

Opravdu zajímavá je situace u žen se třemi dětmi. Tento podíl je zde ze všech zkoumaných rodinných stavů nejvyšší. Obecně by se sice dalo uvažovat nad tím, že ovdovělé ženy budou v průměru starší a měly tedy více času na provedení reprodukce. Ovšem jak je vidět v tabulce výše, týká se to i žen mezi třiceti a čtyřiceti lety věku. Proč tomu tak je, nelze

jednoznačně říci a lze se spíše pohybovat v rovině spekulace. Může se jednat o to, že muži, kteří přistoupí na partnerský vztah se ženou, která má děti, jsou silně rodinně zaměřeni a sami chtějí ještě vlastní dítě (Kyzlinková, Šťastná, 2016).

Například by se ještě dalo uvažovat o tom, že se bude jednat o ženy z venkova, které také mají často více dětí (Hašková, 2009).

Tabulka 3 – Ženy podle věku, počtu narozených dětí a rodinného stavu v roce 2001 (v %)

Věk ženy	Počet narozených dětí									
	Svobodné ženy					Vdané ženy				
	0	1	2	3	4+	0	1	2	3	4+
15 - 19	98,7	1,2	0,1	0,0	0,0	38,7	56,9	4,1	0,2	0,0
20 - 24	91,8	6,8	1,1	0,2	0,1	30,1	54,7	14,3	0,9	0,1
25 - 29	78,9	15,6	3,9	1,0	0,6	13,7	42,1	39,9	3,7	0,6
30 - 34	63,0	26,1	7,6	1,8	1,5	4,0	24,6	59,4	10,0	2,1
35 - 39	59,5	29,2	7,5	2,0	1,8	2,3	16,0	62,4	15,5	3,7
40 - 44	61,6	28,5	6,5	1,8	1,6	2,1	13,1	61,2	18,8	4,7
45 - 49	65,7	26,1	5,0	1,6	1,6	2,3	12,4	60,0	20,4	5,0
50 - 54	67,8	24,5	4,4	1,6	1,6	2,5	13,3	58,3	20,8	5,2
55 - 59	72,2	21,8	3,7	1,0	1,4	2,7	16,2	56,4	19,4	5,4
60 - 64	74,5	18,6	3,7	1,3	2,0	3,0	18,2	53,4	19,2	6,2
65 - 69	76,7	16,7	3,5	1,3	1,8	3,3	19,5	50,9	19,3	7,0
70+	77,0	15,9	4,0	1,5	1,5	5,1	20,1	45,8	19,5	9,4
Celkem	88,4	8,8	1,9	0,5	0,4	5,0	20,6	54,1	15,9	4,4

Zdroj dat: SLDB 2001, vlastní výpočty a zpracování

Na vývoji bezdětnosti svobodných žen je dobře vidět změna přístupu populace ke vztahu mezi sňatkem a reprodukcí. Až do intervalu zakončeného třiceti devíti roky věku bezdětnost celkem rychle klesá, poté naopak pomalu roste. Je to samozřejmě způsobeno tím, že mladší ženy už neberou roli svobodné matky jako něco skandálního a obecně je tato role i společností brána více jako přijatelná.

Z žen, které uskutečnily reprodukci i přesto že zůstaly svobodné, je nepřekvapivě zdaleka nejčastější varianta s jedním dítětem. Jedná se tedy pravděpodobně o ženy, které sice v průměru budou klást menší důraz na rodinu, než ženy které někdy sňatek uskutečnily, nicméně biologicky vsugerované potřeby zplodit alespoň jednoho potomka se zřídka nechtěly.

U vdaných žen je opět vidět sklon k vyšší plodnosti oproti ostatním skupinám. Dokonce více, než šedesát procent žen zde mělo před dovršením dvaceti let minimálně jedno dítě. U nejmladších věkových skupin je tedy stále patrné, jak pro tyto ženy bylo důležité uzavření sňatku k uskutečnění reprodukce. Jinak je stále nejčastější rodinný model se dvěma dětmi, nicméně tentokrát až u žen, které dosáhly třiceti let věku.

Špatná začíná být situace u dětí třetího a vyššího pořadí. Například při pohledu na ženy mezi třiceti a čtyřiatřiceti lety věku má více, než dvě děti zhruba pouhých dvanáct procent žen.

Tabulka 4 – Ženy podle věku, počtu narozených dětí a rodinného stavu v roce 2001 (v %)

Věk ženy	Počet narozených dětí									
	Rozvedené ženy					Ovdovělé ženy				
	0	1	2	3	4+	0	1	2	3	4+
15 - 19	23,0	67,2	8,2	1,6	0,0	-	100,0	-	-	-
20 - 24	26,9	58,9	12,5	1,4	0,2	17,4	61,8	17,9	1,9	1,0
25 - 29	14,6	54,5	26,2	3,9	0,9	9,5	44,7	38,5	5,2	2,1
30 - 34	6,6	41,4	40,8	8,9	2,4	4,0	28,8	48,3	14,8	4,2
35 - 39	4,1	30,5	48,2	13,1	4,1	3,3	19,6	52,1	18,5	6,5
40 - 44	3,5	23,9	51,0	16,1	5,4	3,4	16,1	51,8	21,1	7,7
45 - 49	3,4	21,6	51,1	18,1	5,8	3,0	14,4	51,5	22,8	8,3
50 - 54	3,5	22,7	49,9	18,1	5,8	3,2	15,3	50,8	22,6	8,1
55 - 59	4,1	26,4	47,2	16,2	6,2	3,6	17,5	49,4	21,2	8,3
60 - 64	4,4	27,3	43,2	17,0	8,1	3,4	18,0	48,2	21,0	9,3
65 - 69	5,3	27,8	39,9	17,4	9,7	3,7	18,4	45,9	21,4	10,6
70+	7,6	28,0	36,1	17,0	11,3	5,7	18,9	40,6	20,8	14,0
Celkem	5,5	29,5	44,6	14,7	5,6	4,9	18,5	43,6	21,0	12,1

Zdroj dat: SLDB 2001, vlastní výpočty a zpracování

Mladé rozvedené ženy potvrzují u předchozí tabulky již řečené. Bylo u nich silné propojení mezi uzavřením sňatku a reprodukcí. To dokazuje skutečnost, že jenom zhruba čtvrtina z nich zůstávala po rozvodu bezdětná. Jejich bezdětnost ve dvou nejmladších věkových skupinách je dokonce nižší, než u žen vdaných. Mohlo by se tedy jednat o uspěchaně rozhodnuté sňatky z důvodu těhotenství.

U žen s více, než dvěma dětmi se hodnoty také mění skrz věkové skupiny podobným tempem, jako tomu bylo v předchozích tabulkách. Jako zajímavost je možné upozornit na fakt, že se v populaci našla žena, která před svými dvacátými narozeninami stihla porodit minimálně čtyři děti, vdát se a následně i rozvést.

Co se ovdovělých žen týká, zhruba od třiceti let je bezdětnost na velmi nízké úrovni. To jsou sice v populaci obvyklé hodnoty, ale zde se dá navíc uvažovat, zda bez dalšího sňatku nezůstaly častěji ženy, které se svým zesnulým manželem stihly uskutečnit reprodukci. Ovšem jestli je příčinou to, že dítě bylo pro další partnery často překážkou, nebo si ženy vzhledem k podvědomému splnění své biologické role dalšího manžela nehledaly, záleží pravděpodobně na individuálním charakteru každého případu.

Tabulka 5 – Ženy podle věku, počtu narozených dětí a rodinného stavu v roce 2011 (v %)

Věk ženy	Počet narozených dětí									
	Svobodné ženy					Vdané ženy				
	0	1	2	3	4+	0	1	2	3	4+
15 - 19	98,3	1,5	0,2	0,0	0,0	56,5	37,7	5,1	0,5	0,2
20 - 24	90,6	7,6	1,5	0,3	0,1	41,0	44,5	12,8	1,4	0,3
25 - 29	78,1	16,0	4,7	0,8	0,4	29,5	42,3	25,1	2,6	0,5
30 - 34	56,0	28,7	12,4	1,9	1,0	10,2	31,6	50,3	6,7	1,2
35 - 39	44,8	31,7	18,2	3,2	2,0	4,1	19,7	61,3	12,4	2,6
40 - 44	50,4	29,9	14,2	3,2	2,3	3,3	17,4	61,0	14,6	3,7
45 - 49	58,7	27,6	9,4	2,4	1,9	3,2	15,4	61,3	16,0	4,1
50 - 54	62,6	26,3	7,5	2,1	1,4	3,1	13,1	61,2	18,2	4,4
55 - 59	66,8	23,6	6,0	2,0	1,6	2,9	12,3	60,9	19,6	4,3
60 - 64	69,1	22,6	5,1	1,9	1,4	2,8	13,1	59,8	19,9	4,4
65 - 69	73,2	19,9	4,3	1,2	1,4	2,8	16,1	58,3	18,3	4,5
70+	77,2	15,7	4,3	1,3	1,5	3,5	19,7	54,1	17,4	5,2
Celkem	79,4	14,1	5,1	0,9	0,5	5,6	19,0	56,8	15,0	3,6

Zdroj dat: SLDB 2011, vlastní výpočty a zpracování

U svobodných žen je stejně jako v předchozím sčítání nejvyšší podíl bezdětných ve věkovém intervalu od třiceti pěti do třiceti devíti let. Tentokrát jsou hodnoty ještě o několik procentních bodů nižší, což potvrzuje dále rostoucí benevolenci, s jakou jsou ve společnosti přijímány svobodné matky. Dá se ovšem také říct, že řada těchto žen se rozhodla pro reprodukci bez manžela až kolem čtyřiceti let věku. Asi tuto hranici vnímaly jako poslední možnost stát se matkou.

U svobodných žen, které nejsou bezdětné je dominantní varianta s jedním dítětem. Zajímavý je růst podílu žen se dvěma dětmi, kde opět ve věkovém intervalu mezi pětatřiceti a devětatřiceti lety dosahuje podíl žen bez manžela se dvěma dětmi téměř dvacet procent. To je oproti starším ročníkům několikanásobný nárůst.

U vdaných žen jsou nejvyšší opět podíly žen se dvěma dětmi, i když i zde lze vysledovat tendence k posunu mateřství do vyššího věku. Co se ovšem mění, je znovu podíl manželství s více, než dvěma dětmi, který klesá. Při pohledu na věkovou skupinu od čtyřiceti pěti do čtyřiceti devíti let se sice zatím jeví tento pokles oproti roku 2001 jako několik málo procentních bodů, ovšem při pohledu na čísla, kterých dosahují mladší ročníky, se dá i přes zohlednění ještě možné rekuperace, očekávat další pokles.

Tabulka 6 – Ženy podle věku, počtu narozených dětí a rodinného stavu v roce 2011 (v %)

Věk ženy	Počet narozených dětí									
	Rozvedené ženy					Ovdovělé ženy				
	0	1	2	3	4+	0	1	2	3	4+
15 - 19	70,9	17,7	7,6	1,3	2,5	40,0	13,3	13,3	-	6,7
20 - 24	41,0	41,6	14,7	1,9	0,8	36,1	38,9	19,4	-	0,0
25 - 29	31,7	40,4	22,2	4,5	1,2	21,8	39,4	28,5	7,6	2,6
30 - 34	16,2	39,5	34,7	7,6	2,0	12,2	34,4	40,9	9,2	3,2
35 - 39	6,5	33,7	45,2	11,5	3,1	5,5	26,1	48,1	15,8	4,5
40 - 44	4,2	28,8	49,4	13,3	4,3	4,3	22,8	48,9	17,7	6,2
45 - 49	3,8	24,4	52,6	14,5	4,7	4,5	19,2	51,7	17,9	6,7
50 - 54	3,6	21,4	53,2	16,6	5,1	4,5	15,2	53,4	20,1	6,9
55 - 59	3,7	20,2	52,6	17,9	5,7	3,8	14,3	52,9	22,1	6,9
60 - 64	3,7	21,7	51,3	17,7	5,5	3,6	14,7	53,0	21,7	6,9
65 - 69	4,3	26,3	48,3	15,7	5,4	3,7	17,3	51,8	20,1	7,0
70+	5,7	28,8	42,0	15,9	7,7	4,5	19,5	47,2	19,7	9,1
Celkem	5,8	26,9	48,0	14,5	4,8	4,3	18,4	49,0	20,0	8,3

Zdroj dat: SLDB 2011, vlastní výpočty a zpracování

U rozvedených žen, je možné sledovat velký nárůst bezdětnosti v nízkých věkových skupinách. Tento rozdíl se však postupně ve starších věkových skupinách snižuje. Lze uvažovat na vliv skutečnosti, že byly oproti minulosti sňatky a reprodukce u žen v ne zcela stabilních sňatcích ve větším časovém rozestupu. Ve více případech se tak reprodukce ani nestačila před rozvodem uskutečnit.

Opět to souvisí s v demografii obecně známými fakty. Tedy jak s odkládáním mateřství do vyššího věku, tak společensky menší důležitostí kladené na to, aby manželství vydrželo. Žena, pro kterou proběhlý sňatek nebyl bezpodmínečně tak závazný, jak to ve větší míře bylo vnímáno dříve, se i po uzavření sňatku mohla častěji cítit nerozhodnutá ve svém reprodukčním partnerovi.

U ovdovělých žen také rostla bezdětnost v nízkých věkových skupinách. Na konci reprodukčního období není nárůst prozatím tak dramatický. Zajímavé je, že i v tomto sčítání u ovdovělých žen platí, že procentuálně oproti ostatním rodinným stavům má více žen minimálně tři děti.

2 Projekce vývoje bezdětnosti a úhrnné plodnosti podle pořadí v České republice

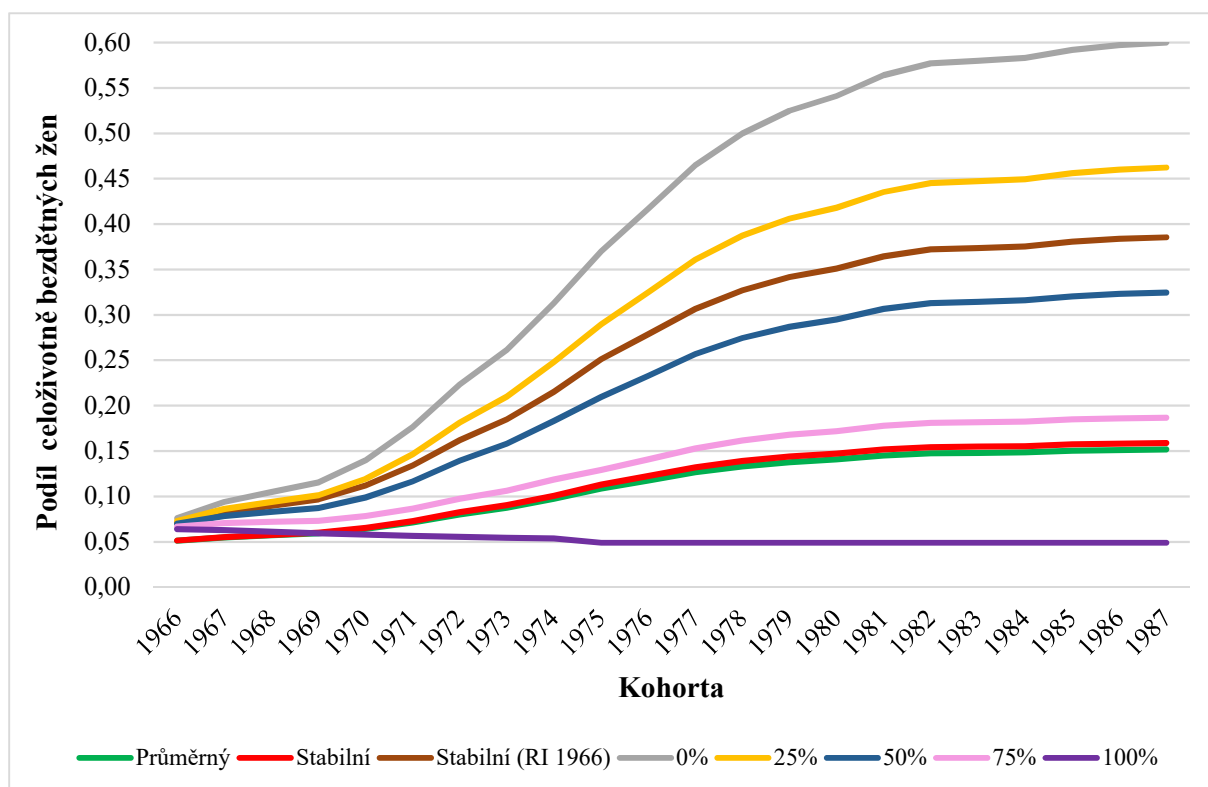
Druhá část článku se věnuje projekci kohortních ukazatelů. Výpočet byl proveden za pomoci metody indexu rekuperace. Jako referenční byla zvolena kohorta 1965. V analýze jsou použity

procentuální scénáře, které umožňují například zobrazit, jaké úhrnné plodnosti by bylo dosaženo při nulové rekuperaci. Dále se používají scénáře založené na posledním zjistitelném indexu rekuperace, či na průměru posledních tří indexů rekuperace (Sobotka a kol., 2011). V této analýze byl ještě navíc použit scénář založený na indexu rekuperace kohorty 1966, kde jsou dostupná data až do 48 let věku a dá se tedy považovat reprodukce u naprosté většiny žen, za ukončenou.

Jinak jsou míry plodnosti po dosažení 39 let odhadnuty pomocí jednoduchého předpokladu lineárního navyšování těchto plodností s rozlišením dle pořadí s tím, že u kohorty 1975, která dosáhla plnoletosti až v době naplno probíhajících společenských změn, již bude průměrné úrovně států Evropy bez socialistické minulosti dosaženo.

Graf 1 – Podíl celoživotně bezdětných žen v generacích 1966 až 1987

Zdroj dat: Human Fertility Database, vlastní zpracování

Na grafu je vidět, že průměrný i stabilní scénář očekávají pozvolný nárůst bezdětnosti, zhruba k patnácti procentům. Růst je nejrychlejší u generací z první poloviny sedmdesátých let, potom začíná zpomalovat.

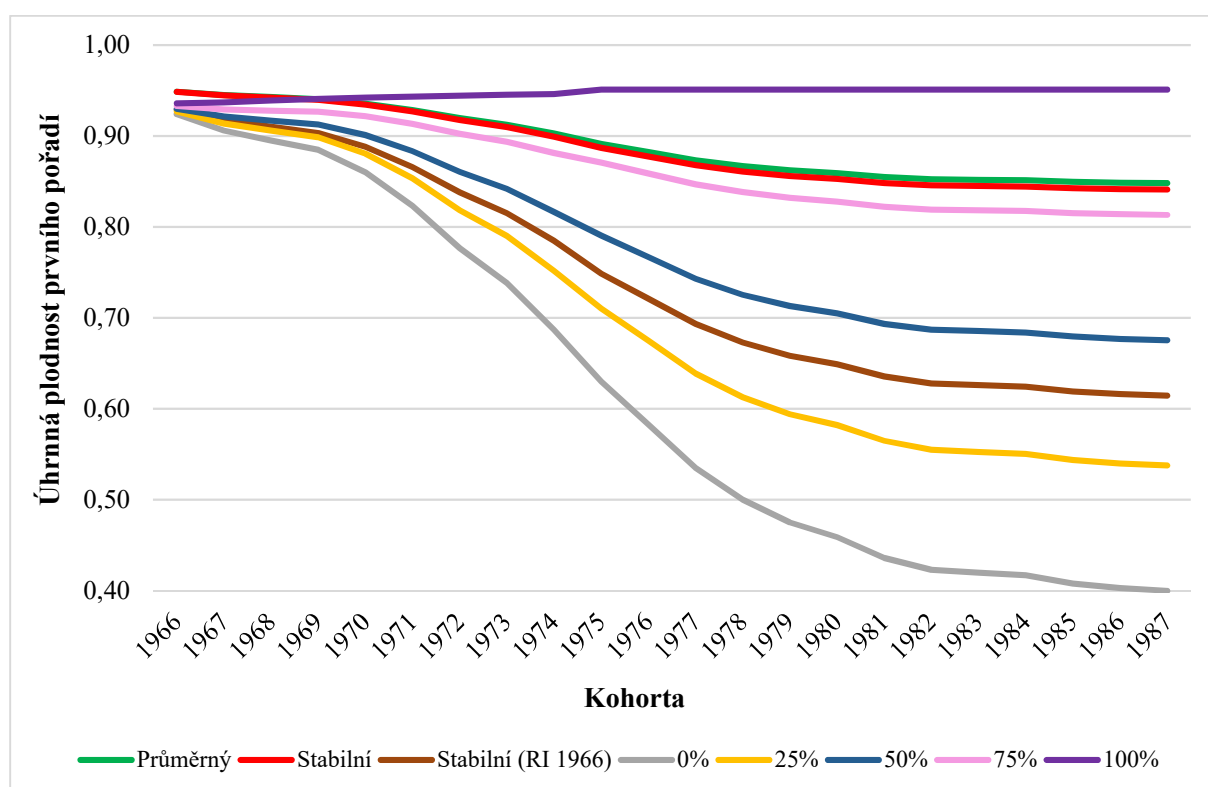
Méně pravděpodobný scénář pracující s indexem rekuperace kohorty 1966, na konci období předpokládá bezdětnost takřka čtyřicetiprocentní. To se jeví samozřejmě velmi nepravděpodobné. Tím se ukazuje, že v době kdy je možné vypočítat data, až téměř do konce reprodukčního období bylo odkládání mateřství a následná rekuperace ještě velmi málo častá.

Procentuální scénáře se potom ve svých výsledných hodnotách dosti liší. Například při hypotetické situaci, že by byla rekuperace v České republice nulová, je vidět, že by podíl bezdětných vzrostl přesně na šedesát procent žen.

U bezdětnosti je výhoda, že existuje relativně aktuální projekce pro Českou republiku na základě podobného modelu. Přes drobné odchylky při způsobu výpočtu a aktuálnějším dostupným datům v této práci se i jejím autorům jeví na základě jejich výpočtů jako nejpravděpodobnější nárůst bezdětnosti na úroveň mezi patnácti až dvaceti procenty (Šprocha a kol., 2015).

Graf 2 – Konečná úhrnná plodnost prvního pořadí v generacích 1966 až 1987

Zdroj dat: Human Fertility Database, vlastní zpracování

U plodnosti prvního pořadí všechny scénáře kromě jednoho očekávají do konce sledovaného období po dlouhé době pokles pod úroveň 0,9. Scénáře postavené na posledních spočítatelných hodnotách indexu rekuperace si jsou opět velmi podobné a u generace 1987 se dokonce pohybují lehce pod úrovní 0,85. Tato podobnost také naznačuje, že se index rekuperace již v posledních kohortách o mnoho neměnil.

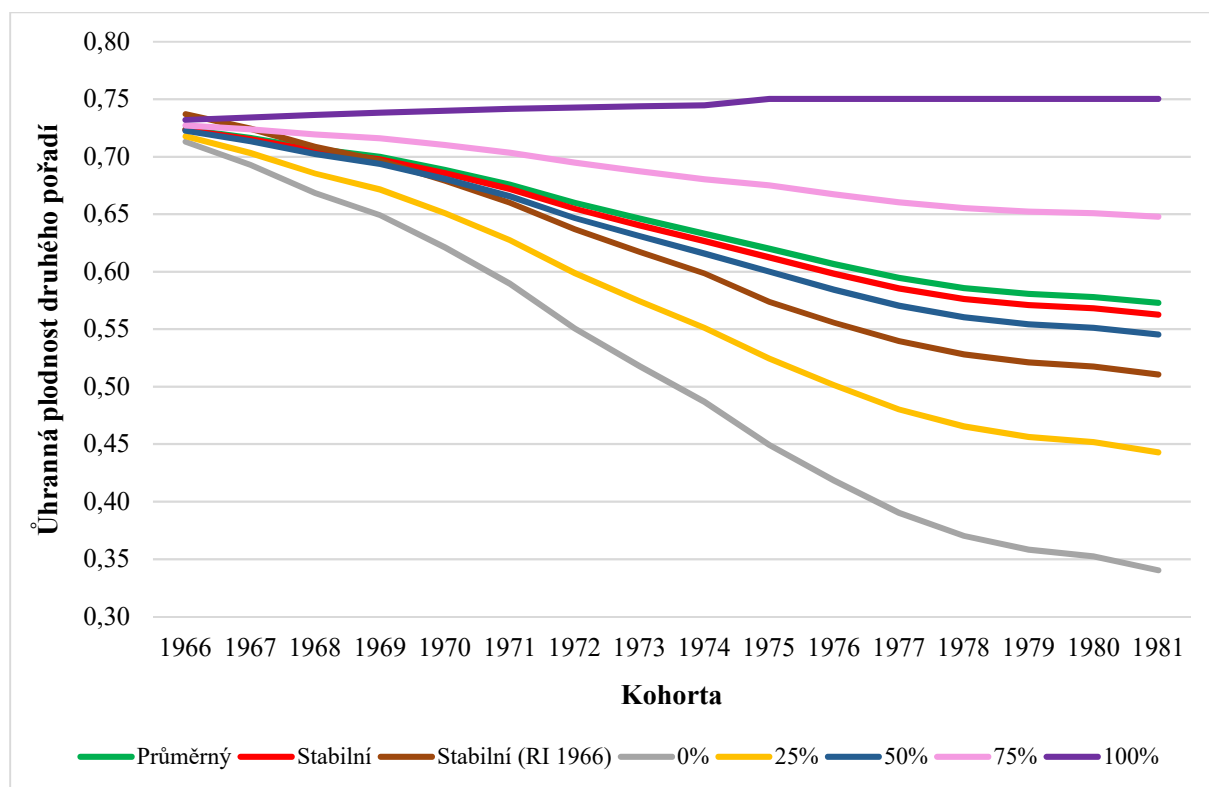
Je zde vidět, že tyto scénáře jsou oproti ostatním celkem optimistické a kromě hypotetického scénáře stoprocentní rekuperace jsou na svislé ose položené velmi vysoko. Opět je možné si povšimnout, že vzhledem ke své konstrukci pochopitelně lehce nadhodnocují rekuperaci nejstarších generací.

Při zachování indexu rekuperace kohorty 1966 je předpověď o poznání pesimističtější. Jako i u předchozích scénářů nejdříve úhrnná plodnost klesá velmi rychle a začne se stabilizovat až lehce nad úrovní 0,60. Zajímavé je, že se tento scénář nachází téměř přesně ve stejné vzdálenosti od scénáře čtvrtinové i poloviční rekuperace.

U procentuálních scénářů je dobré nejprve se podívat na hraniční hypotetické scénáře. Je vidět, že pokud by byla rekuperace stoprocentní, úhrnná plodnost prvního pořadí by dokonce o něco vzrostla, i když ne o mnoho. Naopak při žádné rekuperaci by vlivem odkládání mateřství mělo z generace 1987 někdy v životě dítě jen zhruba čtyřicet procent žen.

Jak silně bylo v populaci rozšířené odkládání narození prvního dítěte, dokládá vlastně i fakt, že údaje u nejmladších kohort velmi záleží na rekuperaci, mohou se v závislosti na scénáři pohybovat od 0,4 až na 0,951.

Graf 3 – Konečná úhrnná plodnost druhého pořadí v generacích 1966 až 1981

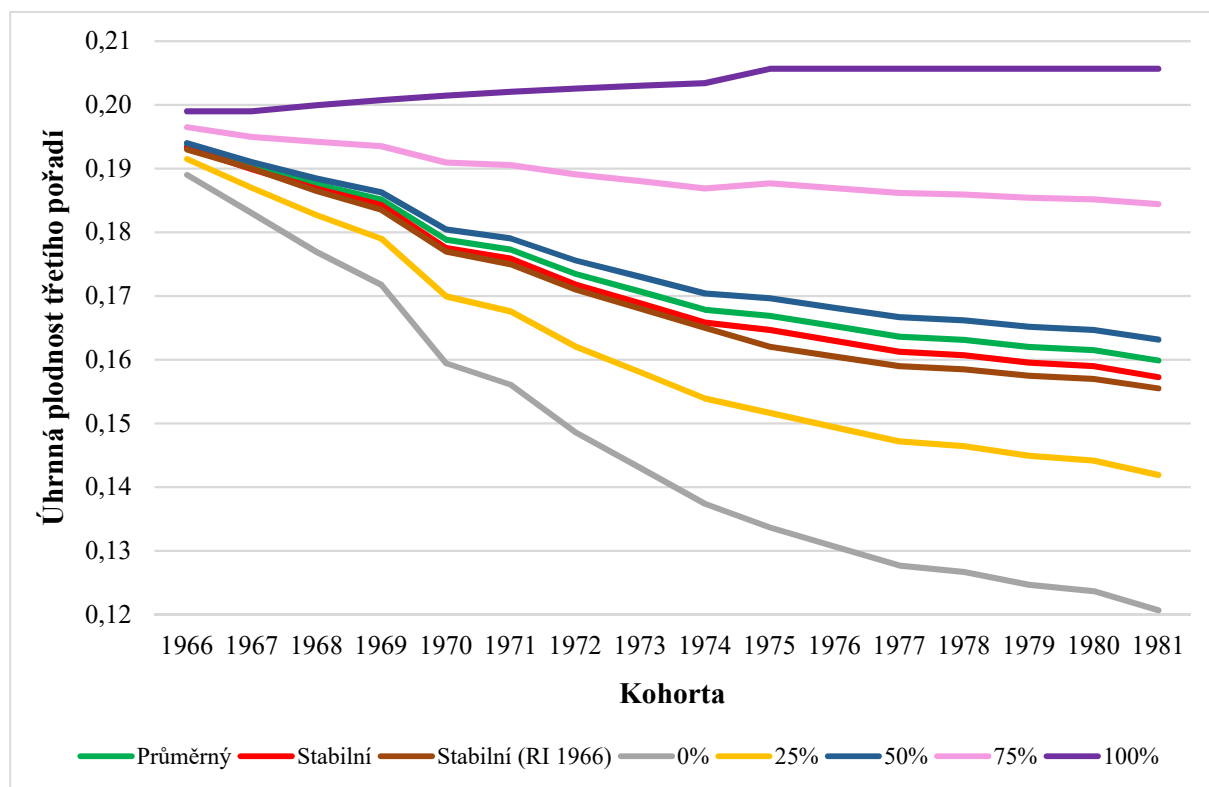
Zdroj dat: Human Fertility Database, vlastní zpracování

Na plodnosti druhého pořadí je možné sledovat, že i v kohortním pohledu se dá předpokládat slábnutí výsostného postavení modelu rodiny se dvěma dětmi.

Scénáře vypočtené podle indexu rekuperace kohorty 1975 ukazují vyrovnaný pokles skrz sledované kohorty. Za narozené ženy mezi lety 1966 až 1981 by úhrnná plodnost druhého pořadí poklesla zhruba o 0,2. Tedy jen o pár procent více, než polovina žen by ve svém životě zplodilo více, než jedno dítě.

Pokud by měla být zachována rekuperace, kterou se vyznačovala kohorta z roku 1966, byl by pokles dokonce ještě větší a je pravděpodobné, že pokud by dostupná data dovozovala stejným způsobem odhadovat i kohorty do roku 1985, už by byla předpokládaná úhrnná plodnost druhého pořadí nižší, než 0,5.

Graf 4 – Konečná úhrnná plodnost třetího pořadí v generacích 1966 až 1981

Zdroj dat: Human Fertility Database, vlastní zpracování

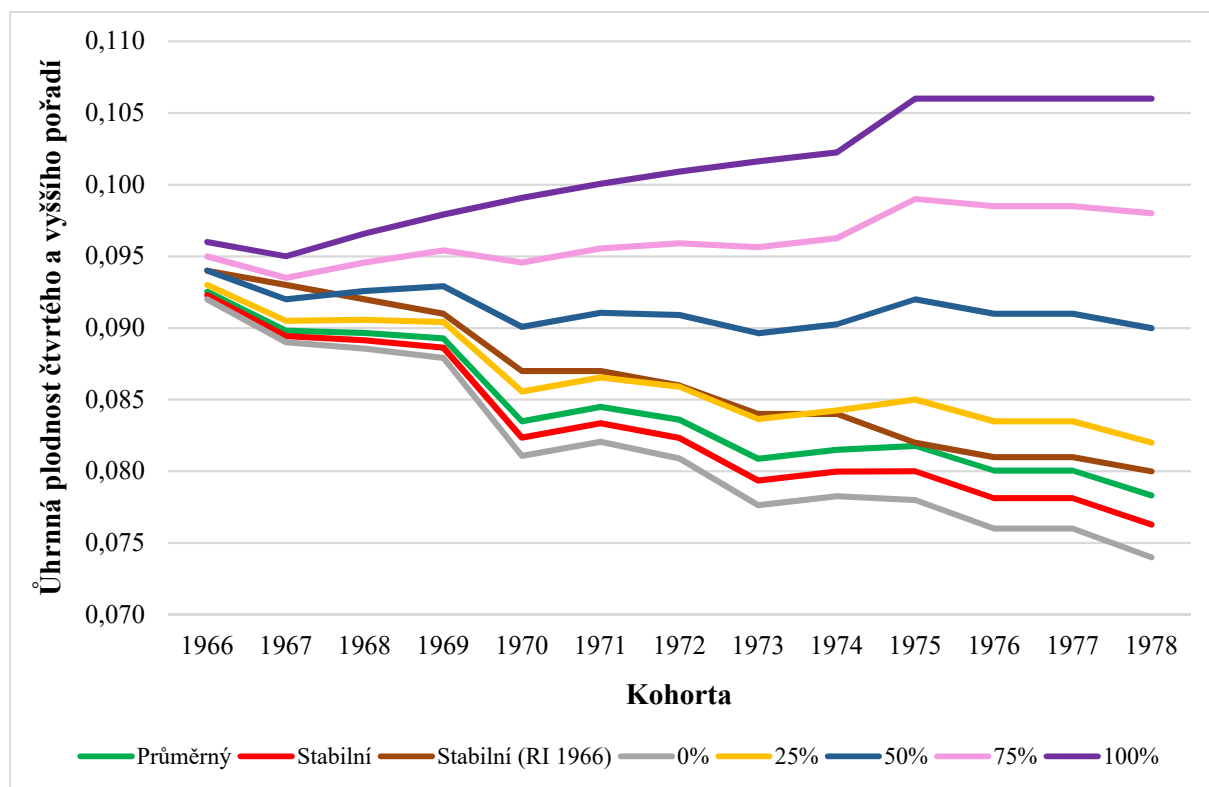
Ani u dětí třetího pořadí nepřekvapí, že se očekává v budoucnosti pokles jejich úhrnné plodnosti.

Velmi zajímavý je vývoj u scénářů podle indexů rekuperace. Oproti přechozím pořadím je zde situace výrazně odlišná. Hlavně scénář podle rekuperace žen z generace 1966, není o mnoho pesimističtější, než zbývající dva scénáře a lze tedy říci, že na rozdíl od dětí nižšího pořadí, zde se úroveň rekuperace v období mezi výpočtem obou indexů o mnoho nezměnila.

Respektive přesněji řečeno, tendence k zmenšování plodnosti třetího pořadí se nezrychlila tak, jako u dětí prvního nebo druhého pořadí. Žen, které chtějí mít tři děti, tedy v populaci stále ubývá, ale spíše jako důsledek dlouhodobého vývoje.

Samozřejmě je potom otázkou, jaký vliv by na sledované pořadí měly legislativní úpravy týkající se přímo narození třetího dítěte. Například zavedení vysokého porodného na třetí dítě, zvýhodnění jejich rodičů v důchodovém systému a podobně.

Graf 5 – Konečná úhrnná plodnost čtvrtého a vyššího pořadí v generacích 1966 až 1978

Zdroj dat: Human Fertility Database, vlastní zpracování

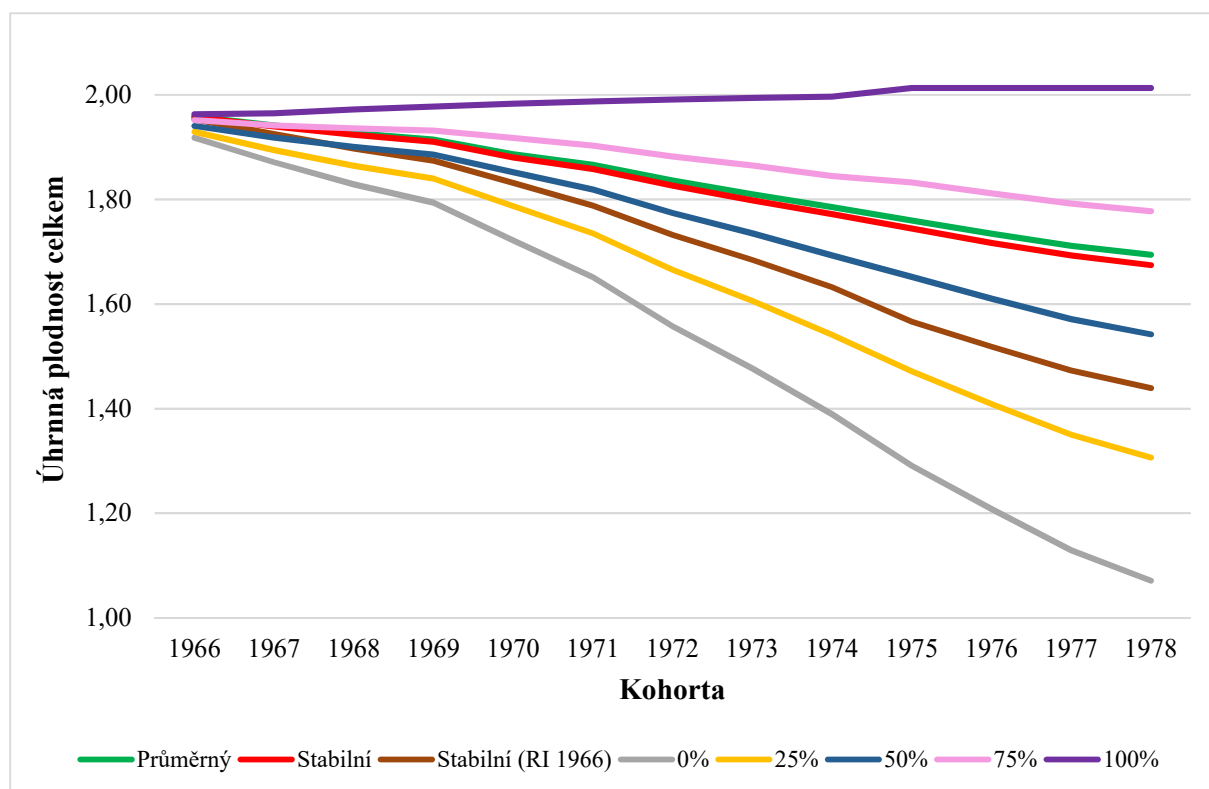
Velice zajímavým zjištěním je, že zde už by pro plynulý pokles odhadovaných hodnot bylo potřebné proložit trend vyhlazovací křivkou. Dalo by se tím pádem také diskutovat, zda je postup pomocí indexu rekuperace pro toto pořadí stejně vhodný jako pro pořadí nižší. Také by se dalo uvažovat o ovlivnění tím, že je sledováno více pořadí najednou. Vývoj úhrnné plodnosti vysokého pořadí je tedy mnohem rozkolísanější a souvisí to mimo jiné opět s tím, že podobně jako u dětí třetího pořadí, byl už před začátkem druhého demografického přechodu podíl těchto dětí menší. V souvislosti s tím, ani naměřená rekuperace a doba odkládání mateřství se příchodem druhého demografického přechodu nezačala měnit plynule. I výsledky projekce celkově tím pádem musí být rozkolísanější, než u ostatních pořadí.

Pokud by se měly ve zjednodušené formě shrnout výsledky plynoucí z projekce dětí čtvrtého a vyššího pořadí, lze říci následující. Těchto dětí by mělo nadále ubývat, ale už dříve byla v České republice jejich četnost nízká. Zajímavá je skutečnost, že zde poprvé se rekuperace mezi kohortami 1966 a 1975 snížila a optimističtějších výsledků tak dosahuje scénář postavený na indexu rekuperace generace 1966. Poprvé je zde také značný rozdíl podle toho pro jaký dosažený věk, je index rekuperace počítán, a proto křivka pro stabilní RI generace 1966 vypadá jinak, než křivky ostatní.

Není to překvapivé, protože již dříve se řada reprodukci čtvrtého pořadí uskutečňovala ve vyšším věku. Dá se tedy říci, že předpovídat vývoj generační úhrnné plodnosti dětí vysokého pořadí je nejtěžším úkolem, protože zatím nejsou dostupná data za vysoké věky u generací, které byly postiženy změnou reprodukčního chování při druhém demografickém přechodu nejvíce. Zároveň je, ale na dětech třetího pořadí vidět, že je již tolik druhý demografický přechod nepostihl, stejné by to mohlo být i u dětí ještě vyššího pořadí. Ani generace mladší, než 1966 by tedy nemusely projevovat zásadní výkyvy ve vývoji a tento scénář by mohl být celkem spolehlivý.

Scénáře s nepřiměřeně vysokým hypotetickým indexem rekuperace nadhodnocují hodnoty již od začátku sledovaného období.

Graf 6 – Konečná úhrnná plodnost celkem v generacích 1966 až 1978

Zdroj dat: Human Fertility Database, vlastní zpracování

Po výsledcích za jednotlivá pořadí je uvedena úhrnná plodnost celkem, která je důležitá z hlediska toho, kolik kohortám chybí k dosažení záchovné hranice. Ještě pro úplnost je dobré dodat, že se jedná o součet výsledků za jednotlivá pořadí. Každé pořadí ve vývoji samozřejmě vykazuje různá specifika. Takto odhadnutá úhrnná plodnost se tak dá považovat za přesnější odhad, než prostá projekce úhrnné plodnosti celkem indexem rekuperace (Sobotka a kol., 2011).

Úhrnná plodnost bez ohledu na pořadí by měla za předpokladu pokračování aktuálních trendů v celém sledovaném období klesat. Nárůst předpokládá pouze hypotetický scénář stoprocentní rekuperace a zároveň je to jediný scénář, kde se hodnota generační úhrnné plodnosti dostane alespoň lehce nad hranici dvou.

Jinak mezi nejoptimističtější scénáře patří ty vypočtené na základě posledních zjiitelných indexů rekuperace. Předpokládají plynulý pokles zhruba na úroveň 1,7. Tyto scénáře se nalézají mezi scénáři padesáti a pětasedmdesáti procent rekuperace. Naproti tomu při rekuperaci na úrovni ročníku narození 1966, by úhrnná plodnost klesla u generace 1978, pouze těsně nad již kritickou úroveň 1,4. Pokud by v populaci rekuperace vůbec neprobíhala, jak ukazuje nejpesimističtější scénář, poklesla by kohortní úhrnná plodnost téměř až k jedné.

Závěr

V České republice roste konečná bezdětnost i podíl žen pouze s jedním dítětem. Naopak ten s více, než dvěma stále klesá. Rekuperace již tedy přestává být dostatečná pro všechna pořadí narození. Svobodných matek je čím dál více, v roce 2011 už se často ani neomezovaly pouze na reprodukci prvního pořadí. Podobně jako v roce 1991 jsou na tom pouze ženy vdané, které sice také uskutečňují reprodukci později, ale zase je u nich výrazná rekuperace. O něco horších výsledků oproti minulosti dosahuje nepřekvapivě i plodnost dětí vysokého pořadí. Výsledky mladých rozvedených žen ukázaly, že již reprodukce často nenásleduje bezprostředně po sňatku. Bez ohledu na všechny společenské změny neustále platí lepší plodnost třetího a vyššího pořadí u žen ovdovělých.

Je možné shrnout, že druhý demografický přechod se týkal sice plodnosti celkově, nicméně u dětí vysokého pořadí již byl pokles nadále spíše plynulý, pouze o něco intenzivnější. Zdá se, že odkládání mateřství povede k nedostatečné rekuperaci a výrazné snížení plodnosti tak bude v budoucnu možno sledovat i v generačním pohledu.

Literatura

BEAUJOUAN, E., BRZOZOWSKA, Z., ZEMAN, K. (2015). *Childlessness trends in twentieth-century Europe: limited link to growing educational attainment*. Vienna Institute of Demography. [online]. [cit. 2018-04-15]. Dostupné z:

http://www.oeaw.ac.at/vid/download/WP2015_06.pdf

ČSÚ. (1992). *Sčítání lidu, domů a bytů k 3. 3. 1991: plodnost žen, republika Česká*. Praha: Federální statistický úřad. Dostupné v knihovně ČSÚ pod signaturou: F 22388/ČR.

- ČSÚ. (2003). *Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 - plodnost žen*. Praha: Český statistický úřad. Dostupné v knihovně ČSÚ pod signaturou: F 23987/Plodnost. ISBN 80-250-0170-9.
- ČSÚ. (2016). *Veřejná databáze, definitivní výsledky sčítání lidu, domů a bytů k 26. 3. 2011, plodnost žen*. Český statistický úřad. [online]. [cit. 2018-03-08]. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=statistiky#katalog=30948>
- HON, F. (2018). *Narození podle pořadí se zaměřením na bezdětnost*. Diplomová práce. Vysoká škola ekonomická v Praze. Fakulta informatiky a statistiky. Katedra demografie.
- HAŠKOVÁ, H. (2009). *Fenomén bezdětnosti*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 978-80-7419-020-9.
- HUMAN FERTILITY DATABASE. (2018). [online]. [cit. 2018-03-02]. Dostupné z: <http://humanfertility.org/>
- KYZLINKOVÁ, R., ŠŤASTNÁ, A. (2016). *Reprodukční plány mladých mužů v ČR*. Demografie: revue pro výzkum populačního vývoje. Praha: ČSÚ. číslo 2/2016. strany 111-128. ISSN 1805-2991.
- SOBOTKA, T., ŠŤASTNÁ, A., ZEMAN, K., HAMPLOVÁ, D., KANTOROVÁ, V. (2008). *Czech Republic: A rapid transformation of fertility and family behaviour after the collapse of state socialism*. Demographic Research. Special Collection 7. Rostock: Max Planck Institute. číslo 19/2008. strany 403-454.
- SOBOTKA, T., ZEMAN, K., LESTHAEGHE, R., FREJKA, T. (2011). *Postponement and recuperation in cohort fertility: New analytical and projection methods and their application*. European Demographic Research Papers 2-2011. Vienna: Vienna Institute of Demography.
- ŠPROCHA, B., ŠÍDLO, L., ŠŤASTNÁ, A. (2015). *Bezdetnosť žien na Slovensku a v Česku vo výsledkoch sčítaní 1991 – 2011 (a jej možný vývoj do budúcnosti)*. Zborník príspevkov z 15. Slovenskej demografickej konferencie. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky. ISBN 978-80-88946-68-7.

Kontakt

Filip Hon

Vysoká škola ekonomická, katedra demografie

nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3

mail: xhonf01@vse.cz